

SLOVENSKE (IN SLOVANSKE) IZPOSOJENKE V NEMŠKEM JEZIKU
KOROŠKE*

Prvi del te razprave je bil objavljen v Riglerjevem zborniku Slavistične revije 1989. Pričujoči drugi del vsebuje dopolnila in popravke, obsega pa tudi Vzhodno Tirolsko. Dalje se obravnavata zemljepisna razširjenost in sociolingvistična skladovitost izposojenk.

The first part of this paper has been published in Slavistična revija 37 (1989), 253–262. This part contains supplements and corrections, and includes East Tyrol, too. Geographic spreading and sociolinguistic stratification are discussed in the concluding part of this paper.

5. Dopolnila in popravki (vštevši Vzhodno Tirolsko)

5.1 Izposojenke iz slovenščine

ainšlic (Ainschlizn, Einschlitzen) mn. 'kosmulja' (Mü 138 sl.): iz slov. *ošljice*.

aunicn, *auničn*, *naunicn*, *naunecn* (Naunitzen) mn. 'šipek' (Mü 227): reliktna beseda, iz slov. nar. *atnica* 'rdeča češnja'.

peče, *pečn* (Pötsche) 'votlina (pod skalo), pečina; brlog' (Mü 159 sl.): reliktna beseda, iz slov. *peča* ali *pečina*.

pečn (Petsche) 'naglavna ruta, avba' (Mü 149): iz slov. *peča*.

perliaskn (Parliesken) 'podlesek' (Mü 144): reliktna beseda, iz slov. *podlesek*.

ple:we, *ple:bm* (Plebe) 'pleve, otrobi' (Mü 185): reliktna beseda, iz slov. *pleve*.

piškn (Pischge) 'mlada kura, piška' (Mü 151): iz slov. *piška*.

pre:wetn (Prebeten) mn. 'roč, trta' (Mü 162 sl.): reliktna beseda, iz slov. *previt* ali *previta*.

čaike (Tschaike) 'rečna ladja' (Mü 176): iz slov. *čajka*, *šajka*.

čunel (Tschunnel) 'svinja' in

čun (tschun) 'vabni klic za svinje' (Mü 181): iz slov. *čuna* 'velika svinja'.

da:wà, *da:wer*, *t-* (Daber) 'strmo mesto ki je obraslo z grmovjem in meji s potokom; strmi travnik' (Mü 166): reliktna beseda, iz ranoslov. nar. *daber*, slov. *deber*.

to:wer (tober) 'vrl' (Mü 172): iz slov. *dober*.

drače črnice mn. 'brusnice' (Mü 174): iz slov. *dračna črnica*.

dra:ge (Drage) 'brazda melišča, melina' (Mü 175): reliktna beseda, iz slov. *draga*.

tu:ln (tullen) '(glasno) jokati' (Mü 182): iz slov. *tuliti*.

°gaislic, *gaislàc* (Geißblitz) 'ovseni močnik, ovsena kaša' (KmBK 448, Le 256, Mü 190, Po 298, KKMK 78): iz slov. **kiselica* (reliktna beseda).

ga:n-wo:hn (Gannwoche) 'pomladanski teden, ko se živina goni na pašnik ali planino' (Mü 187): iz slov. *goniti* ali *gonja* (+ nem. *Woche* 'teden').

gepeča (Gepetsche) 'klaja s slabimi repami' (Mü 150): od slov. *peči* (**pečetina*, *pečena* | hruška |).

* Nadaljevanje in zaključek razprave v SR 37 (1989), 253–262.

- *klānc, glānc* (Klanc, Glanz) 'klanec' (Kst 74, Mü 195, Po 298): slov. *klanec* (samo v toponimih).
- *koritniak* (Koritnjak) 'koritnjak' (Mü 199): iz slov. *koritnjak*.
- kosler* (Gosler) 'preslica' (Mü 201): reliktna beseda, k slov. *koželj*.
- košt* (Koscht) 'preslica, equisetum' (Mü 201): reliktna beseda, iz slov. *hvošč* 'equisetum'.
- khra:l-augn* (Kralaugen) mn. 'majhne rdeče cvetice' (Mü 207): k slov. *kralj* (+ nem. *Auge* 'oko').
- ku:rà* (Kura) 'kokoš' (Mü 210): iz slov. *kura*.
- guska* (Gusga) 'gosak' (Mü 211): iz slov. *goska*.
- jarcl, ja:ràcle* (Jartzel, Jaretzlein) 'kokoš, ki nese jajca prvokrat' (Mü 213 sl.): morda k slov. *jarčka, jarčica, jarkica*, nar. *jarka, jarica*.
- jarkàle, jarkàcle* (Jarkelein, Jarketzlein) = *jarcl* (Mü 213f.).
- *ma(n)šé:ter* (Maschetter) 1. 'snubač' (osrednja in spodnja Koroška); 2. 'prekucec, posrednik; vinotržec' (Koroška, Štajerska, Kočevje) (Mü 221): iz slov. *mešetar* (k furl. *mišę tę, venec. mišę to*).
- mu:là* (Mula) 'koza' (Mü 226): iz slov. *mula*.
- naunecn, naunich* gl. *aunich*.
- ro:š* (Rosch) 'rovaš' (Mü 230): iz slov. *rovaš*, nar. *roš*.
- *supan* (Suppan) 'vaški sodnik' (Mü 241): iz slov. *župan*.
- *šartin* (Startin) 'štrtinjak' (Mü 239): iz slov. nar. *štrtin, četrtin*.
- wajàt, wajet* (Weiet) 'vajet, povodec' (Mü 243): iz slov. *vajet*.
- °walanka* (Balanka) 'kegljišče' (Mü 142): iz slov. **valjanka* k *valjati*.
- wriškn* (wrischken) '(glasno) kričati' (Mü 245): iz slov. *vriskati*.

5.2 Izposojenke iz alpskoslovenskega ali zgodnjėslovenskega *čaiške, -kn, c-, čišk*n (Tscheischke, Zeischge) 'storž (iglavcev)' (Mü 176): iz slov. *šiška*, alpskoslovan. *'čep'.

da:wernich (Dabernitze) 'divji ribez' (Mü 166 sl.): reliktna beseda, iz alpskoslovan. ali ranoslov. **daber-, *debernica*.

töpanic (Topanitz) 'pecivo' (Mü 173): iz ranoslov. **topenica* (k *topel*, prim. slovaško *topenica*).

5.3 Slovensko-nemške mešane oblike

piškàle (Pischgelein), *pišpele* (Pischpelein) 'mlada kura' (Mü 151): gl. *piškn* pod 5.1.

– *colpak* (Zolpak) 'surovež, surovina' (Mü 248): k nem. nar. *zolp* 'surovina' s slov. besedotvorjem (-ak).

črias-àlhn (tschriesalchen) 'skočiti čez kaj' (Mü 180; latovščina): slov. nar. *črez, čriaz* + nem. nar. *alchen* 'skočiti'.

tump(f)àt (tump(f)echt) 'top, tumpast' (zlasti *a tumpàts me:ser* 'top nož') (Mü 183; -p- osrednja Koroška, -pf- zgornja Koroška): k slov. *tumpast* (iz srvn. *tump* 'neumen, bedast').

wu:sàle (Wuselein) 'uš' (Mü 245): deminutiv k slov. *uš*, nar. *vuš*.

5.4. Skupni romanizem koroškonemškega in slovenskega jezika

pastàier (Pasteier) 'planšarska bajta' (Mü 145): kakor slov. *pastir* iz rom. *pastöre*.

6. Zemljepisna razširjenost izposojenk

Pri jezikovnih stikih imajo izposojenke glavno vlogo. Doslej sem zbral nekako 180 izposojenk slovenskega ali slovanskega izvora iz literature (gl. prvi del in KKMK 37 sl.: tam je obdelanih 155 izposojenk, od teh jih je 133 iz slovenščine in 22 iz alpskoslovanskega, ranoslovanskega ali iz drugih slovanskih jezikov). Zemljepisno imamo naslednje skupine:

6.1 Splošno v južni in vzhodni Avstriji: *a:nicn#*, *paier#¹*, *pečaft/peči:rn#*, *pomá:le#*, *de:sn#*, *kaišn#*, *ga:teho:sn#*, *kolm/kulm*, *k(h)o:màt#*, *k(h)o:ter#*, *khraksn#*, *jaukh*, *jausn*, *o:blicn*, *wa:bm#*.

6.2 Splošnokoroške besede: *âršicn¹*, *piškàle*, *piškn*, *ple:šn*, *polsn*, *presá:dll* *prasándl*, *čaike*, *čē:dra*, *čriasâlhñ*, *dro:be*, *koritniak*, *košt**, *khrâ:l-augn*, *gre:fl*, *kre:sfaier¹*, *guska*, *jarkâle/jarkâcle*, *mauhâlan*, *mu:lâ*, *štaikâle*, *štrankâle*.

6.3 Osrednja Koroška: *pa:mât*, *popecn*, *colpak*, *čmerkl*, *čmoike*, *čoiKn*, *čo:râ*, *čriap*, *treapm*, *tumpât*, *khra:m*, *mâčnik*, *so:licn*, *šaumân*, *štuah*, *wu:te*.

6.4 Osrednja in spodnja Koroška: *pače*, *plerénke*, *počá:sn*, *potúk(h)l*, *čač*, *čačâlan*, *čaikâle*, *čmaukn*, *čmerkern*, *čriaše*, *ču:fât*, *čweak(er)n*, *tečn*, *elsn*, *kaišleker*, *kârčn/kurčñ*, *kli:fe*, *kraula*, *kumpm*, *khu:nâ*, *le:hñ/leahn¹*, *maišl/maišâle*, *mɔ(n)šé:ter*, *ma:sn/mu:sn¹*, *me:šig*, *mo:râ*, *râkl*, *sa:sakâ***, *šapm/čapm*, *štaukn*, *swahtâ*, *walanka*.

6.5 Spodnja Koroška: *pačane***, *palá:nâ*, *pungrad***, *čepe*, *di:šâ***, *dolí:na*, *drače črnice***, *dump*, *kic***, *korital/korito***, *waislkoška*, *ku:râ*, *je:gart*, *lehnâ*, *mednica***, *moidú:š***, *motí:kâ***, *ria***, *ročâncâ***, *štuadânc***, *wedrica***, *wo:bâle*, *wriškn*.

6.6 Spodnja Koroška in Štajerska: *piskârč*, *pogâncñ*, *prâ:g*, *čkrâ:dâ*, *čkripâč*, *tro:be*, *tu:ln¹*, *kâčñ/gâčñ¹*, *kâsôlc*, *kaukn*, *klet/glet*, *koap/goap*, *grâ:je*, *grâ:mâtn*, *gru:l*, *gubanicñ*, *mo:šâc*, *mu:hâc*, *ro:š*, *šre:tn*, *wi:her*.

6.7 Osrednja in spodnja Koroška ter Štajerska: *pačâle*, *pogâčñ*, *potícn*, *čme:rn*, *meke*, *murkn*, *raun*.

6.8 Koroška in Štajerska: *pečñ*, *pickâr*, *pu:plât*, *cauhn³*, *clâk*, *cwi:ln¹*, *čreapm/čreapern¹*, *cuk¹*, *ga:nwo:hn*, *koper*, *koslec*, *ko:š¹*, *grâ:hâlicñ*, *gru:dn/kru:dn*, *kušker*, *hudíc***, *jarcl/ja:râcle*, *ma(n)šé:ter¹*, *saifric*, *supan³*, *šlawâncer*, *šartin*, *wu:sâle*.

6.9 Zgornja Koroška: *pišpele³*, *puaklât**, *ce:nicñ*, *tumpfât*, *kiškâlicñ³*.

6.10 Zgornja Koroška in Vzhodna Tirolska: *aunicñ/naunicñ**, *pâčñ/pâčâtn*, *khe:se**, *ko:pric**, *kosler**.

6.11 Vzhodna Tirolska: *afaricñ/auricñ/dabernačñ³*, *ainšlicñ*, *pečel/pečñ**, *ple:wel* *ple:bm**, *pre:wetn**, *da:wâ/da:wer/t-**, *da:wernicñ³*, *topanic*, *to:wer*, *drâ:ge**, *gepeča*, *ku:sâle/ku:sla* *ku:sla²*, *râ:fâne²*.

6.12 Vzhodna Tirolska in Koroška: *perliaskñ**, *čečâle*, *čun/čunel*, *gaislic/gaislâc*, *klânc/glânc*, *klič*.

splošnobavarsko

* reliktna beseda

** izposojenke »ad hoc« (citatne besede, gl. 7)

¹ in Kočevje

² in Lesachtal

³ in Salzbürška

6.13 Vzhodna Tirolska, Koroška in Štajerska: *pa:ter*, *po:grat²#*, *pranter/ gepá:ter*, *po:pàlicn/purpàlicn*, *cu:rn*, *čaiskel/čiskn¹⁻³*, *čerfln*, *čojàlčojel*, *čutra¹*, *tàlkn*, *khàrge*, *munkn*, *šteklaš/štoklic*, *wajàt/wajet*.

6.14 Romanizmi: *auswart* (6.7), *pastáier* (6.9), *čenčel/čenčn* (6.12), *fra:tn* (6.12), *lai* (?), (6.12), *mangá:re* (6.2), *tàmer/tàmp* (6.12), *unterdâ:h* (6.12).

7 Pripombe k sociolingvistiki izposojenk

Glede na sociolingvistiko predlagam naslednjo vrstitev:

(1) izposojenke ad hoc: sem spadajo besede, ki so postale citatne v pogojih dvojezičnosti na Koroškem, na primer nekatera poimenovanja za jedila (*pačane*, *sa:sakà* in tako dalje) ali s kmečkega področja (*kic*, *ročàncà*, *pungrad*), zlasti pa glede na pogostnost obe čustveni besedi *moidú:š* in *hudíc*;

(2) splošne besede v koroškonemškem občevalnem jeziku: k tem spadajo besede, ki so lastne jezikovnemu zakladu vsaj osrednje Koroške, na primer *cwi:ln*, *čac*, *štrankàle* in tako dalje.

Bibliografija (nove okrajšave)

- KKMK H. D. Pohl, Kleine Kärntner Mundartkunde. Celovec, Heyn 1989.
 Mü B. Müller, Zur Typisierung des Einflusses slawischer Sprachen auf den Wortschatz der deutschen Sprache – dargestellt am Beispiel des Bairisch-Österreichischen. Berlin, 1971 (disertacija).

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende zweite Teil der Zusammenstellung der slowenischen Lehnwörter im Kärntner Deutsch enthält im Abschnitt 5 Nachträge und Berichtigungen. Der Abschnitt 6 bietet einen sprachgeographischen Überblick, und 7 versucht, einige soziolinguistische Daten aufzuzeigen. Der erste Teil dieses Beitrages (Slavistična revija 27 (1989) 253ff.) umfaßte eine Zusammenstellung von Slawismen und Slowenismen in den Kärntner Mundarten bzw. im Kärntner Deutsch. Der Abschnitt 5 in dem vorliegenden Beitrag enthält Ergänzungen und Korrekturen. Vor allem wurde die materialreiche Dissertation von B. Müller (s. Bibliographie) ziemlich vollständig ausgeschöpft. Der Abschnitt 6 versucht eine Art Sprachgeographie der slawischen/slowenischen Lehnwörter in den südbair. Mundarten sowie in der österr. Umgangssprache zu skizzieren. Insgesamt habe ich 180 Lexeme (hier in Standardorthographie) zusammentragen können. Sie können in insgesamt 14 Gruppen eingeteilt eingeteilt werden: – **1.** Allgemein in südlichen und östlichen Österreich (z. B. *Paier* 'Quecke', *Jause*, *Keusche*); **2.** allgemein in Kärnten (z. B. *Polsen* 'Heuschlitten', *Strankerl* 'Fisole, grüne Bohne'); **3.** Zentralkärnten (z. B. *Trepe* 'dumme Frauenperson'); **4.** Zentral- und Unterkärnten (z. B. *Patschel/Potsche* 'Eber', *Tetsche* 'Puppe, Kind', *Maischerl* 'Netzlaibchen'); **5.** Unterkärnten (z. B. *Patschane* 'ein Nudelgericht', *moidusch* 'meiner Seel'), **6.** Unterkärnten und Steiermark (z. B. *Poganitze* 'eine Mehlspeise'); **7.** Zentral- und Unterkärnten sowie Steiermark (z. B. *Potitze* 'eine Mehlspeise', *Murke* 'Gurke'); **8.** Kärnten (gesamt) und Steiermark (z. B. *zwillen* 'jammern, schreien', *Koper* 'Dille'; **9.** Oberkärnten (z. B. *Poklet* 'vorderer Teil des Heufuders'); **10.** Oberkärnten und Osttirol (z. B. *Köse* 'Getreideharfe'); **11.** Osttirol (z. B. *Topanitz* 'ein Gebäck'); **12.** Osttirol und Kärnten (z. B. *Geislitz* 'Speise aus Hafermehl'); **13.** Osttirol, Kärnten und Steiermark (z. B. *Pater/Präterl/Gepater* 'Heuaufbewahrungsraum im Stadel', *Munken* 'einfache bäuerliche Speise'); **14.** gemeinsame deutsch-slowenische Romanismen (z. B. *Frätte* 'Holzschlag, Lichtung'). – Punkt 7 enthält einige Angaben zur Soziolinguistik der Lehnwörter, wobei zwei Gruppen zu unterscheiden sind, (1) ad hoc-Entlehnungen unter den Bedingungen der Zweisprachigkeit (z. B. *Sasaka* 'Verhacktes', *moidusch*), (2) allgemein umgangssprachliche Wörter in Kärnten (z. B. *zwillen*, *Strankerl*).